

В ТЪРСЕНЕ НА СЪВРЕМЕННИЯ ГЕРОЙ Дон Кихот в съвременната българска поезия

Петър Велчев

Условията на обществения и литературния живот в България след Девети септември поставят пред творците на изкуството проблеми от нов характер. Възниква преди всичко необходимостта от формиране на друг тип личност, отличаваща се с нов морал и нов критерий за обществени и човешки ценности. Гражданската тема се превръща в магистрална за литературното развитие. Свързаните до известна степен помежду си въпроси — за героизма и героичното като нравствено-естетическа категория, за типичния герой на епохата и за героя в съвременната литература — заемат централно място в художествените търсения на нашите писатели.

Естествено всяко време проявява предпочитание към онези типове, които само създава. Изкуството търси своите персонажи преди всичко в своята съвременност. Много често обаче епохата не само посредством своите създания, тъй да се каже, със „собствени сили“, но и по много други начини изразява самата себе си. Възниква необходимостта от съюз с класическото наследство на миналото. Всяка нова култура покрай собствените си задачи има сякаш и задачата — както се изразява Хамлет — да съедини „прекъснатите нишки“ на времето.

Търсейки отговор на въпроса за съвременния герой, за гражданския идеал на новата епоха, българската литература след Девети септември и особено след Априлския пленум от 1956 г. се насочва към някои „вечни образи“ от световната култура, които се оказват съзвучни на обществената и естетическата потребност. Сред тях безспорно първо място заема Дон Кихот, създаден от великия испански писател Мигел де Сервантес Сааведра. За това свидетелствува сравнително големият брой творби, посветени на този герой. А и никак не е случайно, че за него пишат някои от най-изтъкнатите съвременни български поети, между които Христо Радевски, Валери Петров, Първан Стефанов, Иван Давидков, Любомир Левчев, Петър Караангов, Слав Хр. Караславов, Христо Фотев, Стефан Цанев, Иван Теофилов, Георги Константинов.¹ Те продължават една плодотворна традиция в нашата поезия, представена в миналото от поемите „Дон Кихот в България“ на Константин Величков, „Двойник“ на Асен Разцветников, „Дон Кихот, рицар на бляна“ на Николай Райнов, от редица стихотворения на Христо Смирненски, Тома Измирлиев, Сергей Румянцев и др.

В поезията на Първан Стефанов образът на Дон Кихот претърпява характерна еволюция — от младежката възторженост към скептицизма и горчивата

¹ За Дон Кихот в съвременната българска поезия до 1966 г. вж. Петър Велчев. Образ Дон Кихота в современной болгарской поэзии. — Изв. Академии наук СССР, серия литературы и языка, т. XXX, вып. 3, М., 1971, с. 240—248.

ирония на зрелостта. Това съответствува на собственото му развитие като поет, който в по-късните си творби се вълнува все повече от нравствените конфликти на човешкото съществуване. В стихотворението „Пътуването на мечтите“² образът на Дон Кихот играе ролята на метафора в една творба, чийто основен патос е утвърждаване на бляновете, които, „родени в нас“, се стремят към реализация. Поетът включва Дон Кихот в една съдържателна антитеза между два човешки типа:

Едни се уморяват твърде рано
и мрат, преди да са родили плод.
Но други, свикнали да носят рани,
воюват честно като Дон Кихот. . .

Без следа от назидателност авторът внушава, че именно тези, които живеят като Дон Кихот, „ще минат неполомени през много хоризонти на света“, ще останат в собствената си мисъл и в паметта на другите като истински герои на живота. Тях единствени няма да измъчва „тежестта на мъртвите мечти“, защото са успели да ги реализират и да ги превърнат в красота и смисъл.

В друго свое стихотворение, озаглавено „Поне веднъж“³, Първан Стефанов възпява дързостта на искрените, спонтанни постъпки, които се втурват сред първичния ход на ежедневието, нарушавайки общоприетите „норми“ на поведение. Например:

Удариш на подлец плесница,
и за това те уволнят.
Но твойта длан е вече птица,
политнала за първи път.

Само онзи, който поне веднъж в живота си е бил решителен в мненията и делата си, който поне веднъж е рискувал в името на истината, може да почувства цялото величие на човека не само като разсъждаващо, но и като действващо същество. И своята апология на гражданския жест поетът естествено свързва пак с името на Дон Кихот:

Ала у теб събужда ревност
все оня смешен Дон Кихот.
И срещу мелниците гневно
ти би воювал цял живот,
би се превърнал в стих епичен —
ако под туй небе
си бил
поне веднъж категоричен,
като дървото през април.

И най-сетне в стихотворението си „Дон Кихот“⁴ Първан Стефанов достига до едно по-сложно и дълбоко осмисляне на образа в неговата връзка със светогледа на човека на нашето време. Очевидно Дон Кихот присъствува сред нас в най-обикновените ни дела, неговият стародавен образ има много общо с нас, той изглежда „съвместим“ с нашата съвременност:

Яхнал своя древен Росинант
(и понеже беше тръгнал с левия) —
Дон Кихот осъществи десант
на брега на нашто ежедневие.

² Първан Стефанов. Далечините обещават. Стихотворения. С., 1962, с. 29—30.

³ Пак там. Циганско лято. С., 1968, с. 55—56.

⁴ Пак там. Ковано слънце. Варна, 1971, с. 30.

Но мнозина все още трудно могат да приемат Дон Кихот като „сериозен“ герой, да видят трагедията, която се крие зад комичния му облик. От позициите на еснафския „здрав“ смисъл донкихотството означава Сизифов труд, губене на време, фантазърство. Дори в условията на новия живот, дори сменил историческите си одежди, Дон Кихот си остава същият. Същото остава и примитивното, „житейско“ отношение към него:

Но успяхме да го набедим,
че е Дон Кихот. И му се смеем —
както се е смял навярно Рим
в своя много тъжен Колизеум.

Дон Кихот се постъписа, но
вярва, че е вече между свои.
Нов костюм си купи, та дано
влезе някак си по-леко в строя.

Във финала на стихотворението Първан Стефанов успява с помощта на една неочаквана поанта да обобщи своя замисъл. Ако преди го натъжаваше мисълта, че ние се смеем на Дон Кихот, както римляните са се забавлявали „в своя много тъжен Колизеум“, то сега той поставя акцент именно върху комичното:

И добре, че съществува той!
Нищо, че е малко попредрешен.
(Колко ни е нужен, боже мой!
щом като и в наши дни е смешен.)

Получава се парадокс. Смешен ли е в същност Дон Кихот или не? Да се смеем ли, или да плачем? Защо ни е нужен и днес? За да ни забавлява с това, че е смешен? Не, разбира се. Поетът иска да ни внуши идеята, че докато все още има хора, за които Дон Кихот изглежда само комична фигура, т. е. докато не сме узрели за своето истинско призвание, личност като Дон Кихот ще бъде необходима. В това е смисълът на „десанта“, който рицарят от Ла Манча е осъществил, прескачайки от своя далечен XVII в. — „на брега на нашто ежедневие“. Походът на героя през времето и пространството продължава. И дълго още той ще е прицел на хорския присмех, но и верен брат на човека. Ще бъде комичен учител на човечеството, който му преподава възвишени и трагични уроци по хуманност.

В плана на същата трагикомична естетическа амбивалентност е пресъздаден този образ и от поета Дамян Дамянов. В стихотворението „Дон Кихот“⁵ той се обръща към него като към свой събрат по съдба. Той изпитва към него и съчувствие, и преклонение. Тук почти няма претенции за философско тълкуване на образа. Лишена от алюзии и по-сложни асоциации, за които литературният персонаж на Сервантес дава богата възможност, творбата е внезапен емоционален изблик, породен от видението на безсмъртния рицар. Едно типично дамяндамяновско стихотворение, в което трагизмът се съчетава с дръзка лирична мисъл и искрено, сърдечно преживяване:

Целувам твойта шпага, Дон Кихот!
И слагам златен шлем на Росинанта!
Велик е твоят скитнишки живот!

⁵ Дамян Дамянов. Стени. Стихове. С., 1964, с. 67.

Велик си ти! С една дръглива кранта,
с любов в една измислена жена,
с ръждива сабя и със щит картонен
да тръгнеш срещу всички времена
и срещу всички власти и закони!
Да тръгнеш сам-самин със любовта,
да караш всички в обич да живеят!
Да не прощаваш на света скръбта
и да простиш, когато ти се смее!
Къде си ти, владетел, брат и роб!
Когато ме притисне нявга здрачът,
аз търся твоя ням, незнаен гроб
и там да се насмея и наплача!

Образът на Сервантесовия герой е вдъхновил и Христо Фотев да създаде оригиналното стихотворение „Монолог на Дон Кихот“⁶. Характерно е, че в концепцията на поета е „снет“ мотивът за безумието на рицаря, за заблудата, която го кара да превръща реалните неща във въображаеми. Животът е кошмар не само в съзнанието на начетения с рицарски романи Алонсо Кихано, наречен Добрият. Напротив, зад привидното спокойствие и хармония на света се крият ужаси, които човек не би могъл дори да сънува. Злото не е илюзия на сетивата:

Кой казва, че оптическа измама
са демоните, в блатото погребани?
О, слепота на глупаво родени.
Вий съществувате, зловещи демони,
вий, вещици с усмивки разкривени.
Навсякъде сте вий — небесни просящи.
Вий зрими сте — от мене по-реални.
Вий идвате — сияещи насекоми,
влечуги, седмоглави — и заспя ли,
във кръгове оплитате лицето ми —
заклучвате ме в своите спирали.
Вий рицари със имена измислени.
Със дами и със гербове фалшиви.
Със погледи и слухове разлистени
и с гласове метално-отчетливи. . .

Нещо повече. Поетът говори за най-модерните форми на злото. Ако Дон Кихот на Сервантес вземаше стадата овде за чуждестранни рицари, то лирическият герой на Христо Фотев — един нов Дон Кихот, живеещ във втората половина на XX в., — добре знае колко страшна е реалността на рицарите от „турнира в Хирошима“. Неговият дълг е да търси злото, да го вижда, да го открива непрекъснато („Кой казва — слепотата е спасение?“). Затова в неговата изповед звучи като лаймотив: „Зряща е душата ми.“ И той е готов да влезе в сражение не само за да защити „странната слава“ на своя предходник, но защото неговото истинско битие е борбата:

Животът ми е моето призвание.
(Ах, колко ми е трудно да живея.)
Наистина след толкова страдания,
за да живея — трябва да се смея. . .
И аз се смея — и живея Испания.
Испания се смей — и аз живея.

⁶ Христо Фотев. Сантиментални посвещения. С., 1967, с. 10—13.

В тези стихове се съдържа не само своеобразна перифраза на известния афоризъм на Бомарше: „Аз се смея, за да не заплача“, но и една по-дълбока, парадоксално изказана мисъл. Поетът загатва за неразривната връзка на действителността с героя. С рицаря, който счита живота за свое призвание. Докато има кой да се надсмива над несвършения свят, ще съществува човечество („И аз се смея — и живея Испания“). А, от друга страна, самият Дон Кихот ще съществува и ще бъде нужен дотогава, докато има хора, които да му се смеят („Испания се смей — и аз живея“). Тази концепция на Христо Фотев напомня с нещо идеята на Първан Стефанов, за която вече стана дума.

Превъплътيل се в образа на испанския рицар, героят на стихотворението „Монолог на Дон Кихот“ също като него понася страданията и присмеха в името на справедливостта. Той чувства как в душата му отново „разцъфтяват на смелостта танцуващите атоми“ и точи своите оръжия, за да защити човечеството от надвисналата гибел. Дон Кихот е част от живота и затова заповядва и действа в името на живота. Той единствен има право на това:

Животът ми е рицарско сражение.
И шпагата ми — винаги готова
да заискри за нечие спасение. . .
Човечество, танцувай боса-нова.
И радвай се на своето пълнолуние,
но отдели ми няколко минути. . .
Гласът ми ще се скъса от безумие —
най-страшната заплаха е върху ти.
И не отблъсквай моето усърдие,
защото ти — спомни си — ме повика.

Във финала на стихотворението Дон Кихот е противопоставен на неговия антипод: другият, очевидно по-разпространен житейски тип — практикът, трезвият човек, който не открива смисъл в непрестанната борба, не вижда нищо зад „вятърните мелници“, не съзира реалното зло, или ако го съзира, не вярва в неговото изстребление. За разлика от Дон Кихот, вместо да вземе на своя гръб отговорността за престъпленията на рицарите от „турнира в Широшима“, Санчо не може да стори друго, освен да плаче — разочарован, изтощен от безсмислените според него странствувания и мечти. На това място поетът дори е нарушил ритмовата и римова структура на своята творба, поднасяйки ни думите на Санчо в проза. А как иначе? — Санчовците говорят винаги в проза:

— Защо плачеш, Санчо?
— Как да не плача, господарю. Насреща ни е
хиляда и първата мелница.

„Монолог на Дон Кихот“ е идейно и композиционно сложна творба. Чрез образа на ламанския рицар поетът поставя проблема за смисъла на живота, за мястото на човека в него, за призванието и дълга. Много съдържателна е мисълта за неизстребимата природа на злото, за неговата вечна актуалност, за постоянната необходимост от вяра, смелост, героизъм. Гражданският патос на автора, съвременното му виждане на творец е в категоричното и пламенно утвърждаване на донкихотовското начало пред санчопансовското.

Впрочем героите на романа „Дон Кихот“ се появяват и в други произведения на Христо Фотев.⁷ В поемата „Изпълкомът заседава“ епизодът с губернаторството на Санчо е използван с цел да се постигне иронична аналогия с българската действителност:

⁷ Христо Фотев. Пристанище. Стихотворения. Варна, 1969, с. 12—80.

Той праща веднага кооператора,
за който няма правда във България,
да търси Санчо Панса — губернатора
на Баратария!

За комичния ефект в тези стихове много допринасят и умело намерените от Христо Фотев каламбурни рими: кооператора — губернатора, България — Баратария. Създавайки по-голямо звуково сходство между римуваните думи, поетът засилва контраста им в смислово отношение.

А в „Балада за Ромео и Жулиета“⁸ Дон Кихот се превръща в метафора, органично свързана и с идеите, и с поетиката на „Монолог на Дон Кихот“. Като пряко продължение на темата, че Дон Кихот — това е животът, героизмът, борбата, звучат стиховете:

Не искам да живея без морета
и без герои — искам да живея!
Не ми е нужна мъдрата ви грижа!
Насреща ми не тръгвайте, защото
аз — Дон Кихот — сега ще ви понижа
във веселото име на живота!

Опозицията между Дон Кихот и неговия оръженосец Санчо Панса вълнува и съзнанието на поета Стефан Цанев. Не по-малко го тревожи и проблемът за съвременните измерения на донкихотството. За това говори и заглавието на стихотворението му „Дон Кихот 1963“.⁹ В него героят на Сервантес отново крачи срещу рискове и опасности, преминава границата на възможното, на установеното от „практическия разум“, устремен към царството на мечтания подвиг:

Дон Кихот
 слиза
 по огромно
 каменно
 полуотвесно
 стълбище,
Росинант покорно наднича в пропастта.
А Санчо Панса гледа между ушите на магарето си
и закръглената му като дуло уста
мълчи оглушително:
— Дон Кихоте, спи!
Ти стигна до последното стъпало...
Но Дон Кихот не спира.
Той гледа мечтателно напред,
слизайки
надолу
решително!

Това е позицията на героя — да върви неуморно, загледан „мечтателно напред“, без да спира нито за миг, без да слуша ничии съвети. Неговата същност е в това непрестанно движение към идеала, към духовните хоризонти на мечтатата. Той продължава своя път дори когато всички са против него, дори когато най-верният му спътник Санчо „обръща назад магарето си“. Неговата основна черта е решителност, вяра в избрания път, във величието на човешката активност.

⁸ Христо Фотев, с. 74—87.

⁹ Стефан Цанев. Хроника. С., 1966, с. 20—22.

Поетът противопоставя Дон Кихот на обикновените хора. Всички ние сме тръгвали по пътищата на мечтите, всички сме споделяли неговите странствувания, но всички ли достигат границата, „последното стъпало“ и поемат върху себе си ударите на съдбата и великия трагизъм на Дон Кихот? Ще бъдем ли герои, ще презрем ли опасностите и негодите в името на нещо вън от нас? Каква съдба ни готви животът — тази на Дон Кихот или на оръженосеца? Безличен ли ще мине животът ни или ще стане подвиг? Това са въпросите, които тревожат съзнанието на поета, застанал пред видението на устремения напред герой:

Колко Дон Кихотовци са слезли по това стълбище?

И всеки от нас е обръщал назад магарето си — поне веднъж.

И всеки от нас е мълчал в ъгъла,

поне веднъж.

Но всеки от нас ще бъде ли Дон Кихот —

поне веднъж?

И няма да спре?

И ще слиза надолу респително,

гледайки мечтателно напред?

Какво решение дава поетът на поставената дилема? Според него „последното стъпало“ остава един Рубикон, който не можем да преминем, една духовна граница, която не можем да преодолеем. И за нас ще си остане все така далечна и исполинска фигурата на рицаря — един образ отвъд бариерата на света, който познаваме, отвъд предела на нещата, които можем. Съдбата на трагичния герой не е наша съдба — ние сме само зрители. (Не напразно Станислав Йежи Лец казва: „Който е преживял трагедия, не е бил неин герой.“) И така ние се прощаваме с героя, оставаме го на собствената му съдба. Единственото, което можем, е да го посъветваме:

— Сбогом, Дон Кихоте!

И внимавай с вятърните мелници. . .

В този завършек има силна доза ирония, но има и тревога за нравствения облик на хората, сред които донкихотовците са все още печално малко.

Стихотворението „Дон Кихот 1963“ е едно съдържателно и дълбоко гражданско произведение. Макар да страда от известен схематизъм, в него образът на Дон Кихот е издигнат до образец на морален и граждански героизъм. На Сервантесовия герой е отредено мястото на една постоянно действаща асоциация, която атакува нашата съвест. Поетът е съумял да изгради съвременно звучащ символ, образ с голяма обобщителна сила.

В своята поема „Яхте есен“¹⁰ Стефан Цанев отново въвежда Дон Кихот заедно с цяла плеяда световни образи, които подчинява на единен философски замисъл. Поетът иска да проникне в сложния въпрос за съотношението между минало и настояще, за приемствеността между класическа и съвременна култура, да отговори на въпроса, дали бъдещето обещава повече, отколкото ни е дало миналото, и т. н. Той вярва в настъпателния ход на историята, в това, че тя е едно непрекъснато ставане, една безконечна еволюция. Ние не само „предъвкваме своето минало и го преглъщаме с надеждата, че лошото ще умре, а хубавото ще поникне отново“, но се стремим и към съзидание, към творчество. В тази диалектика новото ще се бори със старото, ще го преодолява. Всичко създадено, подобно на есен, ни радва и храни със своите плодове, но ние пак ще се стремим към пролетта, към бъдещето. И затова —

¹⁰ Стефан Цанев. Перигей, или най-голямото приближаване до земята. Стихове. С. 1967, с. 86.

Напред, колумбовци, магелани и прочие —
към нови брегове,

към нови приятели,

към нови преживявания,

към нови истини!

Откривайте, по-скоро откривайте, откривайте!

И нека умират хамлети, дон кихоти, фаустовци и прочие. . .

И нека бъдат смешни като на сцена.

И нека идва на края, нека винаги на края да идва

онзи тъп Фортинбрас

и нека казва величествено като оръдие:

— Изнесете труповете!

Това е остър вик на неудовлетвореност от постигнатото, дързък манифест за преоценка на ценностите, желание да се утвърди новото, бъдещето — на всяка цена. Но то не говори за нихилистично отношение към предишната култура, а съдържа в себе си една философия, която вече е скъсала с теорията за „вечното възвръщане“, иска да схване света като безкрайност и в ширина, и в дълбочина. Новото време ще има нови образи, нова „митология“. Заедно с променящото се съдържание ще открием и променени форми, нови формули за осмисляне на света, нови метафори и образи за неговото обобщаване. Ето крайния извод-призив на поета:

Хайде с мене — към нов,

към ново,

към нова,

към нови,

нови хамлети, нови офелии и жулиети, нови фаустовци и нови

дон кихоти, нови колумбовци и магелани, нови —

стреляйте по пътните знаци,

забраняващи движението на чувствата и истините — стреляйте!

Юнга Айнщайн Алберт,

разсечи въжето на хоризонта

с кривата сабя

на светлината!

Към нов,

към ново,

към нова, към нови — напред и винаги!

Само понякога спирайте,

обръщайте се назад,

оглеждайте се,

ослушвайте се:

миналото е полезно като хляб.

В поемата „Ягте есен“ образът на Дон Кихот присъства заедно с други герои, отразяващи различни черти от човешкия дух, различни аспекти на човека от Новото време. Поетът обаче не изпада в противоречие с идеята си от „Дон Кихот 1963“. Както и в предишното стихотворение, той изразява копнежа на съвременника по величавото, героичното, изключителното у Дон Кихот, желанието му „поне веднъж“ да бъде като него. Той вярва, че бъдещето някой ден ще срещне с нов Дон Кихот, но този път той ще бъде наше завоевание, нещо, до което сме стигнали по собствен път. В това е общият патос и на двете произведения. Още повече, че в десетата част на поемата (изпълняваща ролята на лирично отстъпление) срещаме отново мотива за човешкия стремеж към изключителното:

Излъжи:

измисли ми някаква хубава смърт.

(Ако животът ми бъде безличен),

за да не се унижаваш,

когато мислиш или когато разказваш за мен.

Кажи: той беше войник, сержант, струва ми се, и загина в

някаква война, не помня каква, кога и къде...

Или: влюби се в някаква жена (впоследствие тя го закла)

страшно се влюби!

Или кажи най-естественото: загина при самолетна катастрофа...

Излъжи:

измисли ми някаква хубава смърт —

ако животът ми бъде безличен.

Стефан Цанев избира у Дон Кихот неговия героизъм — тази черта за него е най-представителна. Той съзнателно „очиства“ образа както от неговата комична, така и от трагичната му естетическа определеност. За него Дон Кихот е едно голямо обобщение, което се асоциира с идеята за възвишеност на гражданското действие и за творческото дръзновение. В това поетът вижда същността на съвременната епоха.

Образът на Дон Кихот като олицетворение на героизъм и пример за гражданско поведение трайно и дълбоко владее съзнанието и на Любомир Левчев. В своята „Интелигентска поема“¹¹ той поставя проблема за личността и колектива, за душевността на новия човек. Нашето време, донесло разкрепостяване във всички области на живота, поетът сравнява със светлината на слънца, които като „огромни чукове“ изковават сърцето на всеки от нас, прогонват от дълбините на душата остатъците от индивидуалистични чувства. Героят-интелигент мъчително търси пътя към „великото единство“ с колектива. Там се сливат в едно частно и общо, преодоляват се изкушенията на честолубието и славата, на любовта и страха.

Но превъзможването на тези „сенки“ в душевния спектър на новия човек е свързано с терзания, с мъчителни търсения — въпреки озарението на високите идеи за сливане във „великото единство“, в братството на колективността:

Слънца,

все най-велики

озаряват

човешките ми страсти

нощ и ден.

Слънца минават

и си заминават.

А сенките остават все за мен.

Слънца естествени

и електрически,

и поетически,

и политически...

Той дори се изправя пред някакъв драматизъм. Как ще победи опиянението от възторга, примамките на славата, чара на „малкото единство“ — любовта, кошмара на личното раздвоение? Когато погледне към себе си, поетът вижда, че те омрачават неговия облик, правят го да прилича на въглен:

¹¹ Любомир Левчев. Но преди да остарее. С., 1964, с. 31—46.

Когато гледам своите сенки,
като че ли се виждам изгорял.

Търсейки път към „великото единство“, героят на Левчев минава през различни перипетии. Може би за пример ще му послужи Дон Кихот, който е против разделящото хората „мое“ и „твое“, против превръщането на свободно родения в роб, против всяко живееие за себе си, против всяко колебание в мисли и дела. И затова той моли:

Художници,
вземете ме за въглен
и нарисувайте картина:
„Дон Кихот от Ламанча
зове
на бой последен.“

Но поетът не спира дотук. Той иска сам, по свой начин да тръгне по пътя към „великото единство“. Този път е любовта. Но не любовта-компенсация, чувството на утешение, а тази, която дава повече, отколкото получава, любовта на този, който обича „повече от всички“.

Накрая поетът достига до идеята за труда, в чиито пламъци се стопяват сенките на разделението. Твърде отвлечен и в известен смисъл чужд е примерът на Дон Кихот, твърде далечен и извилист е пътят към „великото единство“ и чрез всенадвишаващата любов. Трудът е, който свързва човека с другите хора, той споява личността с колектива, стопява в човешкото сърце утайката на честолоубието, славата, личната страст, страха, душевното раздвоение. Така човекът се превръща в част от цялото, цялото става органично притежание на човека. Ето думите на работника, който гледа света от височината на строителните скели:

Той ми каза:
„Сенките не смеят
да се катерят много нависоко.
И изобщо,
докато работя,
аз не мисля за такива глупости.
Виж,
по разни заседания,
гдето чудя се какво да правя,
гледал съм си сенките и аз“.

В утвърждаването на труда, на делото поетът включва и образа на Дон Кихот, прави от него етап в това утвърждаване, предвестник на идеи, на които ще даде плът бъдещата историческа епоха.

В друго произведение на Левчев героят на Сервантес участва в не толкова интересна и оригинална концепция. Това е „Рецитал“ — програмна творба на едноименната стихосбирка.¹² В нея Дон Кихот (този път заедно с предадения си оръженосец) става носител на авторовата идея за характера и предназначението на поезията, за отношенията между поет и поезия, между творец и публика и пр. Още в първите стихове Левчев ни въвежда в своя замисъл чрез интересно и съдържателно сравнение:

Рецитали
рецитали! . .
От студентските клубчета,
до триумфалните зали,

¹² Любомир Левчев, Рецитал. С., 1968, с. 6—12.

срещу мелници,
и срещу призрази,
в страшни делници
и то без ризница. . .
поетът следва своята поезия цял живот,
както Санчо следва своя Дон Кихот!

Това отправно олицетворение разкрива смисъла на художествените образи: поетът — Санчо Панса, поезията — Дон Кихот. Поезията е синтез на всичко възвишено, прекрасно, плод на най-светли чувства и мисли, а този, който я твори, трябва да ѝ се подчинява, да гори заедно с нея, да я следва по трудните пътища на живота. Поетът е своеобразен „мъченик“, който трябва да догонва високите ѝ стремления, непрестанно да се старае да се изравни с нея. Това обаче рядко му се удава, също както късокракият и зает с делата от практическата сфера оръженосец трудно настига устремната стъпка и безумните пориви на своя господар. Метафората на Левчевия „рецитал“ напомня перифраза — а по същество е антитеза — на мисълта на руския поет и философ Мережковски, че изкуството се отнася към действителността, както Дон Кихот към Дулцинея Тобоска.

Поетът е осъден да споделя невниманието, равнодушието, неразбирането на тези, които слушат неговата поезия. Разочарованието, с което я посрещат, става и неговото разочарование. Стихотворението „Рецитал“ представя сякаш епизод от странствованията на поета, който — надянал маската на Дон Кихот — произнася пред своите заети с трудовото ежедневие слушатели от далечно работническо селище дръзки, възвишени стихове:

Но шепата монтажници,
дошли да ни слушат,
не са възхитени —
излизат да пушат.
В очите им свети недоумение чисто:
— За какво ни агитират тези артисти? . . .

Поетът се чувства уязвен в най-съкровеното. Той изповядва с болка:

Поетите могат всичко да преживеят —
да бъдат гладни
и все пак да пеят,
да бъдат безработни,
изключени студенти. . .
Но, господа,
може ли без аплодисменти!

Разбира се, не суетата на поета поражда това възмущение, макар че не трябва да се подценява мъдрата максима „Laus alit artes“. Следващите строфи говорят за страстния копнеж на всеки творец неговото изкуство да достигне до народа, да бъде разбрано от всеки, да внесе своя дял в общото щастие, в борбата за хуманизъм и прогрес. Останал сам, поетът изповядва високата мисия, която въодушевява неговото творчество. В един „абсурден амфитеатър“, където вместо хора „три милиарда звезди седяха по пейките и гледаха в мене“, той изнася най-хубавия си, най-искрен, най-истински рецитал:

И аз започнах да декламирам
с неподозиран глас,
и ехтеше безкористно в мрака
най-искрената ми страст.

Мисля, че разказвах на звездите
за това, как човекът изгрява.
И колко му е трудно цял живот да свети.
И то със своя светлина.
Да се изпепелява
над нови основи
или над честни куплети. . .

Тук по много тънък начин е загатнато и друго. Поезията е нещо, което хората не могат веднага да разберат. Тя не е само отражение на насъщните проблеми на човешкото битие. Тя е полет към далечното, към бъдещето — тя чертае човека такъв, какъвто той трябва да бъде, озарена е от лъчите на идеала. Нейни слушатели в даден момент могат да бъдат само. . . звездите, защото тя самата е приближаване до звездите, до висшите сфери на човешкото познание. (Нека си спомним изказването на Айнщайн: „Три неща ми дават представа за вечност: звездите, „Дон Кихот“ и „Престъпление и наказание.“) И поетът е като Дон Кихот, чиито духовни полети не всякога се възприемат по съответен начин от съвременниците. А и самата поезия винаги надхвърля конкретната действителност, преодолява я в своя благороден стремеж към съвършенство. Такива мисли внушава подтекстът на Левчевата творба.

В стихотворението на Слав Хр. Караславов „Аз вървя през болка, през радост и песни“¹³ се срещаме с познатия вече лирически герой на Караславов, с типичното за него раздвоение между архаичната прелест на селото и бурния ръст на модерния живот. Поетът се опитва да изрази този драматизъм именно чрез образа на Дон Кихот:

И на герба ми няма перо или лилия бледа,
моите доспехи не са железни.
От книжния ми щит един Дон Кихот гледа
към селски мелници и космични бездни.

За ролята и значението, което придава на Дон Кихот поетът Христо Радевски, говори преди всичко фактът, че той го включва — наред с Прометей Едип, Хамлет и Чацки — в цикъл, озаглавен „Предтечи“. В стихотворението си „Дон Кихот“ (1970) Радевски се стреми, макар и в рамките на една неголяма лирическа творба, да се докосне до най-главното в облика на Сервантесовия герой — борбата му срещу злото „с двете голите ръце почти“, презрението му спрямо онези, които гонят „дребните си цели“ и които го считат за „фантазър“ и „смешиник“ и т. н.¹⁴ В последна сметка поетът утвърждава, че само подобните на Дон Кихот могат да променят живота, да разширят хоризонтите на човешката мисъл. А на „дребните душици — без мечти“ той заявява:

За да свърнеш на живота хода,
към незнайното да полетиш —
трябва да си част от Дон Кихота,
с неговите болки да гориш.
Смеете се и ви става жалко
за безумния авантюрист. . .
Ала все пак бедният хидалго
ви тревожи с порива си чист.

¹³ Слав Хр. Караславов. И никога да не си отивам. С., 1970, с. 57.

¹⁴ Христо Радевски. Избрани стихотворения. Лирика. С., 1973, с. 242—243.

Стихотворението на Христо Радевски, посветено на един от най-възвишените образи в световната литература, се асоциира с цялото предишно творчество на поета, отличаващо се с борчески, революционен патос.

Образът на Дон Кихот се появява и в поезията на Валери Петров през последните години. В това има нещо закономерно, нещо, което сякаш е трябвало да се случи. Защото някаква доловима „донкихотска“ жилка преминава през ранните му поеми „Палечко“, „Детинство“, „Тавански спомен“ и др., а по-късно я откриваме и в поемата „В меката есен“. Типичният донкихотски жест личи от иронията, с която поетът възприема събитията от действителността. Или от тъгата по безвъзвратно погиналия свят на детското въображение, на юношеската жизнерадост. Още в „*Juvenes dum sumus*“ Валери Петров се докосна до извечния конфликт между реалните неща и мечтите, които никога не могат да съвпадат:

Ти мечта за часовника точен.
Днес го имаш. Но нямаш мечта.
Нямаш смътния трепет детински
по жената позната едва;
знаеш всичко, дори на латински,
и е някак си тъжно това.

Измина много време, откакто Валери Петров споделяше с читателите трагично-веселите си парадокси за битието. И днес в поемата „Сбогом, тате!“ (1971) той с още по-скептични оттенъци в гласа изобразява противоречието между самотния, устремен към съвършенство човешки дух и грубата власт на реалността.¹⁵ Дълбоко личният повод за написване на творбата прераства в обобщение за трагизма и величието на човешкото съществуване изобщо. Поемата „Сбогом, тате!“ разказва за напразните усилия, които ни струва тласкането на „Сизифовото камъче, наречено живот“ и същевременно ни внушава, че „може би туй тласкане не е без цел съвсем?“ Също като Дон Кихот героят на поемата е беззащитен, „въоръжен“ само с крехки идеали и мечти срещу цялата сложна свирепост на заобикалящата действителност. Или, както се изразява Валери Петров:

Малки динозавре, неспособен
за живота, който друг е всеки ден!

Пригодени точно за менящ се климат,
всички други вече брони, зъби имат,

ти — праволинеен и неповратлив —
просто не би могъл да останеш жив,

просто не би могъл, дявол да го вземе,
да опазиш своето безоръжно племе.

И образът на Дон Кихот е символ на безплодната борба на личността срещу предразсъдъците на обществото. Амбициите на героя са „донкихотски“ и във възвишения, и в баналния, житейски смисъл на думата. Но иронията на автора е примесена с много тъга, защото в същност смъртта е равносметката на неравния двубой:

И бледен от гняв, ти се върна назад,
решил да оправяш нещата.

¹⁵ Валери Петров. Стихотворения и поеми. С., 1977, с. 377—393.

Но как се оправят? Табелки. Вратъ.

„Напредва... Търпение... В ход е...“

И с лека горчилка отиде си ти.

Почивай във мир, Дон Кихоте!

Дон Кихот и Санчо Панса са намерили свое, определено място и в поезията на Петър Караангов. Те участвуват в стремежа на неговия лирически герой да създаде с помощта на въображението един собствен микрокосмос, населен с лица, спомени, любими автори, литературни герои, книги, сезони, природни картини, градчета, характерни предмети и т. н. В преживяването на лирическото „аз“ всички тези елементи се обединяват по законите на определена емоционална реакция и особен естетически вкус. Те образуват своеобразен идейно-предметен „интериор“, на чийто фон се разгръщат мислите и настроенията на поета (не случайно почти всички творби на Караангов са изградени като пейзажи). Той ги има винаги у себе си, превърнал ги е в нещо свое и тяхната съвкупност сякаш определя „обема“ и характера на неговата фантазия. Един типичен пример е стихотворението „Ахилесовата пета“:

Като ктитор нося във дланта си
своята Боянска църква,
Лувъра, „Война и мир“ и Хамлет,
Пикасо и Шостакович,
стиховете на Вапцаров,
на Неруда и на Евтушенко,
нося тяхната надежда, нежността им,
тяхната тъга и болка нося.¹⁶

Същото откриваме и в стихотворението „Жест“, една от най-типичните за стила на Караангов творби. Това е пейзаж, изграден от образи на различни понякога несъществуващи редом един до друг предмети, от фигури на хора, събития, литературни герои, които „съществуват“ в отдалечени едно от друго географски пространства и в различни исторически времена. Пред погледа на поета като във вълшебен калейдоскоп преминават „стада, отиващи към пролет“, силует на мъж и жена, ронещи се сипеи „върху градче със име „Мелник“, замък Елсинор, нечие рамо, „засипано от сняг и от тъга неделна“, палмови гори, „падащ вьетнамски пясък върху позиции и рани“ и т. н. Тези, както самият поет ги нарича, „крехки форми“ са квинтесенция на лиричния размисъл за историята, за красотата и смисъла на човешкия живот. Поетът се вълнува от техния кратък, неповторим чар. И едно от тези видения е:

две фигурки, които ездят —
на Дон Кихот и Санчо Панса,
дошли до нас като съзвездие
от времето на Ренесанса...¹⁷

По принцип поезията на Караангов е изградена от такива „микроелементи“. В нея всеки образ, дори само загатнат, има значението на символ. Понякога цял един свят, означен посредством някакъв свой детайл, се включва по този начин в системата на цялото, т. е. заема своето определено място в строго и хармонично подредената поетична вселена на Петър Караангов. В случая метонимията на „съзвездието“, образувано от фигурките на Дон Кихот и Санчо Панса, представя епохата на Ренесанса. По подобен маниер в поезията на Караангов присъствуват много други идеи, епохи, културни движения, исторически събития и т. н.

¹⁶ Петър Караангов. Както музиката вечер. Стихове, С., 1973, с. 66.

¹⁷ Пак там, с. 12—13.

Сонетът на Иван Давидков „Непобеденият“¹⁸ синтезира много от чертите, които рицарят от Ла Манча е получил вече в творчеството на нашите поети. Основният патос на стихотворението е в унисон с онази, бих казал, отличителна интерпретация на Дон Кихот в нашата поезия: той е вечно актуален герой, пренесъл непоколебим своя идеал през всички епохи, за да достигне до нас, да заживее и в нашия свят, да стане гражданин на нашата съвременност:

Ела ти, Дон Кихот, непобеден
от времето, ела, добряко смешен,
и пред вратите на деня ни днешен
вържи ти Росинанта уморен.

След това донякъде традиционно въведение Иван Давидков намира свой, оригинален подход към темата. За него Дон Кихот е олицетворение на простия, естествен, пълнокръвен човешки живот. И затова поетът го призовава да спаси хората, потиснати от века на техниката и отчуждението, изгубили сред дребни страсти истинските мащаби на своето душевно величие:

Тръгни през гробища автомобилни
като пастир на мъртвите стада,
чуй как хрущи под стъпките ръжда,
разяла нашите души всекилен.

В съответствие със строгите закони на сонетната форма Иван Давидков, след като е изложил своята теза и антитеза в двете начални четиристишия, преминава към синтезата, към обобщението — в заключителните терцети. Неоткрил в света, в който живеем, сбъднатия си идеал, Дон Кихот ще продължи своя път, въоръжен единствено с надеждата:

През пясъка на алчност ненаситна
до извор и оазис недостигнал,
ти не забравяй звездния съвет:

върви с усмивката си беззащитна
към вятърните мелници — издигнал
щита си като златен слънчоглед.

Неочакваната поанта още веднъж подчертава основния замисъл на творбата — на мъртвия свят, съставен от „гробища автомобилни“, от „пясъка на алчност ненаситна“ е противопоставен жизнелюбивият идеал на рицаря. „Златният слънчоглед“ на неговия щит сякаш символизира слънчевия топлик и мъдростта на плода, които са истинският смисъл на човешкия живот. Стихотворението „Непобеденият“ не е случайно хрумване на Иван Давидков. То е органично свързано с най-хубавото от неговото творчество, отличаващо се с нежна и благородна лиричност, любов към красотата на природата, стремеж към откиване на героичното и в най-обикновените, делнични преживявания.

За големия интерес на нашите творци към образа на Дон Кихот говори и фактът, че поети от по-младото поколение търсят в него отговор на нравствено-гражданските проблеми на своето време. В първите си поетични книги Иван Теофилов и Йордан Янков са посветили стихотворения на испанския идалго. За Ив. Теофилов Дон Кихот е мечтател, самотник, мъдрец и воин. Той идва при нас от тъмата на вековете, без да е изгубил нещо от своето обаяние. Стихотворението „Дон Кихот“ (особено в контекста на досегашното изложение) почти не се нуждае от коментар и затова ще го цитирам изцяло:

¹⁸ Тракия, 1978, кн. 2, с. 42—43.

Къде си тръгнал, Дон Кихот?
Останал само тънка шриха.
О, шриха на един живот,
що вековете не сломиха.

Мечтателю, къде така?
Към мелниците? Тях ги няма.
Ти сам си — с лъвската ръка,
с оптичката си измама.

В доброто винаги заклет,
звънящ със бронята ръждива —
пътувай, странен силует,
мъдрец на кон без плът и грива!

Приятелю, върви на път!
На тоя свят живеят хора.
Ако ръце за зло те спрат —
сърцата път ще ти отворят. . .¹⁹

Йордан Янков акцентува преди всичко върху мотива за осмиването на Дон Кихот. Тръгнал по „градския асфалт на този век“, той изглежда дори по-неуместен, неговото присъствие ни се струва още по-голям анахронизъм — като „чучело окаяно“ сред модерно облечените хора. Но примерът му си остава образец за поведение в живота:

О, нека, нека да си правя смях.
Но моят шлем и старата ми ризница
ми служат пак.
Разбиват се ò тях
нападките на хиляди капризници. . .
От вас благоволение не ща!
Но пак ще ви смущавам със живота си —
поне да ви напомня,
че света
е страшно обядял на донкихотовци.²⁰

Тук Дон Кихот е повече дързък и предизвикателен, отколкото дълбок. Но все пак характерно е презрението към еснафщината, бунтът срещу пошлостта и конформизма.

Още по-категоричен е Георги Константинов, който иска да внуши, че въпреки преклонната си възраст героят на Сервантес не остарява.²¹ Той сякаш не се влияе от променяния се живот, не е в състояние да го засегне и техническият век. Макар че „зелени са юздите и мечът е ръждив“ и дори когато върху древната му броня завали „радиоактивен прах“, Дон Кихот няма да слезе от коня си, ще остане докрай на своя пост. Дори и профанациите на масовата култура не са в състояние да го лишат от всемирноисторическото му значение:

¹⁹ Иван Теофилов. Небето и всички звезди. С., 1963, с. 43.

²⁰ Йордан Янков. Обятия. Варна, 1966, с. 15—16.

²¹ Георги Константинов. Дон Кихот. — Септември, XXVII, 1974, кн. 1, с. 101—102.
Към творбите, предимно илюстриращи някои от атрибутите на Сервантесовия герой, но почти неинтерпретиращи неговия образ, трябва да отнесем „Дон Кихот“ на Орлин Орлинов — вж. Стихотворения. С., 1971, с. 105—106.

Знам — чувствата ми силни
и моят профил горд
ви трябват днес за филм,
за стих или акорд.
Проблясвам в премиери.
Чернея на статив. . .
(Убиват премиери.)
А аз съм още жив.)

Сред толкова сериозни, някои дори доста дълбоки интерпретации на необятната тема за „рицаря на Печалния образ“²² никак неочаквано прозвучава сатиричното стихотворение на Петко Колев.²² Макар по съдържание да не надхвърля познатото, ракурсът е различен. За първи път не хората се подиграват с Дон Кихот, а той с тях. Героят снизходително и великодушно е готов да признае наличие на талант у всеки, който би успял да му се надсмее. Той не се оплаква от широко известните си перипетии в миналото, а се бои от бъдещето. От „високия гръб“ на своя Росинант той вижда, че човечеството е все така несъвършено, както и преди няколко века. Трудната му задача е била и за жалост си остава борбата с човешката глупост:

Ох, всеки прави, струва,
ще прояви талант —
със мен да се шегува
и с тебе, Росинант!

Не ща да ги обиждам —
свидетел ми е бог! —
но бъдещето виждам
от твоя гръб висок. . .

. . . Ах, мои тежки делници!
Там боря се, уви,
пак с вятърните мелници
на техните глави!

Анализираният литературен материал говори за разнообразие от художествени похвати при пресъздаването на Дон Кихот в нашата съвременна поезия. Очертават се преди всичко различни аспекти от „поведението“ на лирическия герой.

На първо място налице е непосредствено отъждествяване на героя с Дон Кихот. Лирическото „аз“ говори от негово име, представя се като негово пряко превъплъщение и т. н. Това е въведено за първи път от Константин Величков и личи дори само от заглавието на неговата поема „Дон Кихот в България“ (1905). В съответствие със замисъла на творбата си, с нейния интимен повод лирическият герой не се счита просто за потомък на Дон Кихот, а направо се идентифицира с него:

Да, Дон Кихот съм ази и години
ще сторя триста днес, но чуден жар
у мене пламеней, сърце не стине
и няма никога да бъда стар.

²² Петко Колев. Дон Кихот. — Отечество, г. II, 1977, кн. 4, с. 44.

В поезията след Девети септември темата е разработена по същия начин от повечето автори — Христо Радевски, Слав Хр. Караславов, Христо Фотев („Монолог на Дон Кихот“), Йордан Янков, Георги Константинов, Петко Колев и др.

Друга група поети изграждат творбите си като диалог между лирическия герой и Дон Кихот. Лирическото „аз“ се обръща към рицаря, възхищава му се, разговаря с него, счита го за глас на своята съвест и т. н. Тази тенденция е свързана с името на Асен Разцветников. Неговата поема „Двойник“ (1926) представя напрегнат, мъчителен диспут между лирическия повествовател и Дон Кихот, който е негово „alter ego“. В съвременната поезия този художествен похват на Разцветников е своеобразно трансформиран у поети като Дамян Дамянов, Иван Теофилов и др. Драматизмът на раздвоението е отстъпил място на обръщение на лирическия повествовател към един духовно сроден нему герой. Посредством т. нар. „ти“-форма се изобразяват постоянни атрибути на Дон Кихот, черти от неговия характер и пр.

Тази група творби следват традициите на онази съвременна интерпретация на донкихотовската тема, която така ярко провъзгласи големият латиноамерикански поет Рубен Дарио в своята поема „Литании към нашия господар Дон Кихот“ (1905). Само Дон Кихот с универсалния ренесансов идеал за човека, който носи у себе си, е в състояние да спаси хората от противоречията и ужасите на модерната цивилизация:

От толкова мъки и скърби горчиви,
от Нищевци свръхчеловеци, от диви
напеви, от всичко, което гнуса,
от хули, от грубости, от епидемии,
от академии
ти ни спаси!

От доноси днешни,
от рицари смешни,
от духове фини, но тъй безутешни,
от зла тъпокрация
в нашата нация,
осмиваша туй, що човека краси,
от ножа, забиван в гърба ни със грация,
ти ни спаси!²³

Тази линия в тълкуването на Дон Кихот е представена в нашата поезия от мнозина автори. Най-ярко и най-категорично тя е разработена в стихотворенията на Първан Стефанов, Иван Давидков, Христо Фотев и др.

Най-сетне в българската поезия са налице и образци на наративна (разказвателна) лирика за Дон Кихот. Родоначалник е Николай Райнов с поемата си „Дон Кихот, рицар на бляна“ (1927). Също както в старинните епични творби от типа на „Илиада“ и „Песен за Нибелунгите“ поетът разказва за живота и делата на Дон Кихот, възпява неговите героични подвизи:

Ти слушал ли си за юнака? Той изтреби
могъщи исполини, рицари безчет;
по знойни пясъци в двубой погребя
чудовища страховтни, призраци свирепи.

Този маниер, разбира се, не в грандиозния мащаб на Николай Райнов, следват и някои съвременни поети — Първан Стефанов („Дон Кихот“), Стефан Цанев

²³ Рубен Дарио. Песни за живота и надеждата. Подбор и превод от испански Стоян Бакърджиев. С., 1967, с. 91—92.

(„Дон Кихот 1963“). Те разказват за делата на рицаря от Ла Манча в новата обществено-историческа обстановка.

Към това можем да добавим, че Дон Кихот и Санчо Панса се използват и като поетични тропи. Подобен подход е налице у Първан Стефанов („Пътуването на мечтите“), Христо Фотев („Ромео и Жулиета“, „Изпълкомът заседава“), Любомир Левчев („Интелигентска поема“, „Рецитал“), Петър Караангов и др.

От богатия на перипетии сюжет, който е създал Сервантес, от цялата донкихотска „одисея“, превърнала се отдавна в културна митология (каквито са и поемите на Омир, някои текстове от Библията, средновековните саги, много велики литературни произведения на новото време) нашите поети избират типични детайли, характерни черти на персонажите и т. н., за да изградят образа на своя лирически герой. От сюжетните епизоди като че най-популярна е битката на Дон Кихот с вятърните мелници, олицетворяваща ветрогонството на героя, несъответствието между фантазиите му и действителността. В стихотворенията на българските поети присъствуват и много „реалии“ — Дон Кихот (заедно с рицарските му атрибути — ризница, копие, шлем и т. н.), Санчо Панса, Росинант, Дулсинея и др. Голяма част от тях са римувани и по този начин допълнително се акцентува върху осмислянето на донкихотския мит.

Римата, както е известно, се отнася към изразителните форми на поезията. Със стилистичното си внушение тя е в състояние да влияе върху цялостния облик на творбата. Някои от римуваните думи в посветените на Дон Кихот български стихотворения свидетелствуват за опита на нашите творци да „премоделират“ първообраза на рицаря от Ла Манча, въвеждайки го в нов идейно-исторически контекст. И по този начин да изразят чрез него съвременни чувства и идеи. Да си припомним стихотворението на Дамян Дамянов:

Целувам твойта шпага, Дон Кихот!
И слагам златен шлем на Росинанта!
Велик е твойт скитнишки живот!
Велик си ти! С една дръглива кранта,
с любов в една измислена жена,
с ръждива сабя и със щит картонен
да тръгнеш срещу всички времена
и срещу всички власти и закони!

Пред нас е повествование за Рицаря на печалния образ, описват се неговите черти, доспехите му и пр. Налице е илюстративен подход към темата и за това свидетелствува дори римата: Росинанта — кранта, която със своята неочакваност се „отделя“ в текста. Тя говори за повторение, за натрупване на характеристики. Римуваните думи са синоними. А като имаме пред вид, че испанското „Rocinante“ означава именно „кранта“, римите се превръщат в тавтологични. По този начин поетът просто е превел на български значението, което испанският писател е вложил в името на коня. Детайлът е характеристичен, защото цялото стихотворение на Дамян Дамянов — строго погледнато — не е нищо друго освен „превод“, копие на първообраза, създаден от Сервантес.

Съвсем друг е случаят с Първан Стефанов:

Яхнал своя древен Росинант
(и понеже беше тръгнал с левия) —
Дон Кихот осъществи десант
на брега на нашто ежедневие.

Тук римата: Росинант — десант представлява опозиция, „сблъскване“ на различни семантично-стилови пластове. На едно от най-архаичните средства за

водене на сражение — коня (при това стар и грохнал) се противопоставя термин на модерната война. Това съответствува напълно на замисъла на Първан Стефанов, който иска да внуши идеята, че героизмът — една от най-старинните добродетели на човечеството, може и трябва да бъде достойнство и на съвременната епоха. Именно герои като Дон Кихот трябва да осъществяват „десант на брега на нашто ежедневие“. Думата „десант“ съдържа още и смисъл на нашествие, прехвърляне, преместване. По този начин се загатва за несъвместимостта, за анахронизма на Дон Кихот спрямо нашето време, за това, че той често изглежда като чужденец сред нас и т. н. Във философския подтекст, постигнат между другото и посредством римите, се състои съвременният подход на поета към донкихотската тема.

Повод за подобни размишления ни дава и римуването на името „Дон Кихот“. В стихотворението на Христо Радевски и в поемата на Валери Петров се натъкваме на една своеобразна, „скрита“ полемика между две концепции за Дон Кихот. Христо Радевски пише:

За да свърнеш на живота хода,
към незнайното да полетиш —
трябва да си част от Дон Кихота,
с неговите болки да гориш.

У Валери Петров четем:

И бледен от гняв, ти се върна назад,
решил да оправяш нещата.

Но как се оправят? Табелки. Врати.
„Напредва. . . Търпение. . . В ход е. . .“
И с лека горчилка отиде си ти.
Почивай във мир, Дон Кихоте!

Тук въпросът не е в семантичните различия, този път нюансът е във фразеологията. Изразът на Христо Радевски: „За да свърнеш на живота хода. . . / . . . трябва да си част от Дон Кихота“ напомня логична импликация, изразява някаква априорна вяра в закономерното движение на нещата. Изразът на Валери Петров: „Напредва. . . Търпение. . . В ход . . . е. . . почивай във мир, Дон Кихоте!“ — напротив, предава иронията на автора, който се съмнява в бързата и окончателна победа на доброто над злото.

Борческият лозунг: „Да свърнеш на живота хода“ е оптимистична формула, програма за действие. А безнадеждните три думи: „Напредва“, „Търпение“, „В ход е“ напомнят загадъчните „мене“, „текел“, „фарес“, които някога смутиха духа на храбрия цар Балтазар. Те предават атмосферата на абсурдното, бюрократично празнословие. Очевидно сблъскват се две концепции за обществената функция на донкихотизма. Христо Радевски с патетичен тон заявява едва ли не, че е достатъчно да бъдеш като Дон Кихот, за да промениш течението на живота. Докато Валери Петров с тайнствена, леко тъжна усмивка ни доверява, че, напротив, именно с донкихотовски жестове е най-трудно да се промени каквото и да е в живота. Казано с други думи, в произведенията си, посветени на Дон Кихот, и двамата изтъкнати поети остават верни — всеки на своя натура.

Най-сетне заслужава да отбележим, че почти всички български поети проявяват предпочитание към римата: Дон Кихот — живот. Така е още у К. Величков и Ас. Разцветников, а по-късно — в стиховете на П. Стефанов, Д. Дамянов, Л. Левчев, Ив. Теофилов, Й. Янков. Този факт сякаш още веднъж потвърждава всеобщия, философски мащаб на образа, неговата екзистенциална същност. Често срещана е римата: мелници — делници (Л. Левчев, Й. Янков, П. Ко-

лев и др.), която сякаш внушава идеята, че Дон Кихот присъствува и в най-обикновените, ежедневни тревоги на човека.

А по-специално Любомир Левчев в стихотворението си „Рецитал“ успява да синтезира почти всички „реалии“ и „атрибути“, отнасящи се до рицаря от Ла Манча. Тази творба като своеобразна схема“ демонстрира най-типичните рими, използвани в българската донкихотиана:

...срещу мелници,
и срещу празници,
в страшни белници
и то без ризница...
поетът следва своята поезия цял живот,
както Санчо следва своя *Дон Кихот*!

Едва ли ще бъде пресилено да се каже, че с естетическото многообразие на своите интерпретации темата за Дон Кихот в българската поезия от Константин Величков до наши дни съдържа всички по-важни стилови ракурси на лириката от подобен тип. Нещо повече, донкихотската „линия“ сама по себе си е модел на българската гражданска поезия, също както Дон Кихот сам по себе си е един универсален културно-исторически образ.

Силно впечатление прави и обстоятелството, че сред всички типове художествено изображение преобладава отъждествяването на лирически герой с Дон Кихот. Това свидетелствува, че българските поети не са създали стихотворения „по повод“, както са писани и все още се пипат много съчинения, посветени на годишнини, велики личности и др. под. За творците на българската литература Дон Кихот е „интимна“ тема. Чрез него те понякога се самооценяват, правят равностметка на изминатия си граждански и творчески път и т. н.

Проблемът за Дон Кихот е един от най-съдържателните, особено в съвременната българска поезия. Сред творбите, посветени на световни литературни герои, той безспорно заема челно място. И освен това тази тема в максимална степен е свързана със собственото художествено развитие на отделни поети и по този начин органично се вплита в гражданските традиции на нашата литература. Достатъчно е да споменем, че посредством образа на Дон Кихот българските поети изразяват противоречието между възрожденските идеали и практицизма на буржоазно-капиталистическата действителност (К. Величков), борческия ентузиазъм и отчаянието от кървавата трагедия на Септемврийското въстание от 1923 г. (Ас. Разцветников), нравствените и социалните конфликти на съвременната епоха (В. Петров, Хр. Фотев, П. Стефанов, Ив. Давидков, Л. Левчев и др.).

Чрез проблема за Дон Кихот по категоричен начин се „реабилитира“ тематиката на т. нар. „културни образи и мотиви“, която се изследва от сравнителното литературознание и която мнозина все още считат за несъществена, периферна част при изучаването на отечествената литература.